

رەنگدانەوەی ئەدەب لە گۆڤاری هاواردا

١٩٣٢ - ١٩٤٣

عبدالصمد ئیسلام عەتا

43957

Preview sample - page 1 of 8 - Soran University Academic Digital Library

ناوی کتێب: ڕەنگدانەوەی نەدەب لە گۆڤاری هاواردا - ۱۹۳۲ - ۱۹٤۳
دانانی: عبدالصمد إسلام طه
بلاوکراوەی ناراس- ژمارە: ۱۵۲
دەرهێنانی هونەری: بەدران نەحمەد حەبیب
دەرهێنانی بەرگ: شکار شێخ عەفان نەقشبەندی
خۆشنووسیی بەرگ: هونەرمەند محەمەد زادە
پێت لێدان: تریسکە نەحمەد حەمید
هەڵەگری: لوتفی عەبدولفەتاح - شێرزاد فەتێ نیسماعیل
هەڵەگری سەر کۆمپیۆتەر: عەزیز عەبدولخالق
سەرپەرشتیی چاپ: ناوڕەحمان مەحمود
چاپی یەکەم - چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر- ۲۰۰۲
لە کتێبخانەی بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی ڕۆشنبیری و هونەر لە هەولێر ژمارە (۳۲۰)ی سالی ۲۰۰۲ی دراوەتێ

Preview sample - page 2 of 8 - Soran University Academic Digital Library

پێشەکی

ئەم لێکۆڵینەوەیە کە بەناوی (ڕەنگدانەوەی ئەدەب لە گۆڤاری هاواردا (١٩٣٢ - ١٩٤٣)، نامادە کراوە، هەوڵێکە بۆ شیکردنەوە و هەڵسەنگاندنی بەرهەمی ئەدەبی بەهەموو جۆر و لقەکانییەوە لە گۆڤاری هاواردا. هاوار لەم بارەیەوە چی بڵاوکردۆتەوە و چ دەورێکی لە گەشەپێدانی ئەدەبی کوردی هەبووە و، بایەخی زیاتری بەکام لا داوە؟ چ دەورێکی لە ڕەوتی بزووتنەوەی نوێخوازیی ئەدەبی کوردیدا دیوە؟ نووسەرە چالاکەکانی هاوار کێن بوون و ناستی بەرهەمەکانیان چی بووە و نووسەرانی تر چ بەشداریەکیان تێدا کردووە؟ و ناستی چەندێتی و چۆنێتی ژانرە جیاوازەکانی ئەدەبی کوردی لە هاواردا لە چیدا بووە و چۆن نووسەرانی زۆربەی پارچەکانی کوردستانی کۆکردۆتەوە و بۆتە مینبەری بڵاوکردنەوەی بیروباوەڕی پێشکەوتنخواز و شۆڕشگێڕانە و چۆن نسکۆ و شکستی شۆڕشە ڕزگاریخوازەکانی کورد لەسەر لاپەڕەکانی هاواردا ڕەنگی داوەتەوە... هتد.

هەڵبژاردنی ئەم بابەتە بۆ لێکۆڵینەوەکەمان، بۆ چەند هۆیەک دەگەڕێتەوە، گرنگترینیان ئەمانەن:

- گۆڤار و ڕۆژنامە کوردییەکان سەرچاوەیەکی گرنگن بۆ ئەدەب و لێکۆڵینەوەی ئەدەبی، گۆڤاری هاواریش بایەخێکی زۆری بەم لایەنە داوە و کەرەستەیەکی زۆری خستۆتە بەردەست، کە لە زۆر ڕووەوە شایەنی شیکردنەوە و لێکۆڵینەوەن.

- دەرچوونی گۆڤارەکە لە نێوان سالی (١٩٣٢ - ١٩٤٣) کە ئەمە ماوەی هەرە بەپیتی قۆناغی تازەکردنەوەی ئەدەبی کوردییە، بەتایبەتی دەرکەوتنی هونەری چیرۆک و نوێکردنەوەی شیعری کوردی.

- بەشداربوونی زۆربەی شاعیر و نووسەرانی کورد نەو سەردەمە لە نووسینی بابەتەکانی هاوار بەهەردوو دیالێکتی سەرەکی زمانی کوردی: (کرمانجی سەروو و کرمانجی خوارروو)، داواکردنی هاوار بۆ گەلاڵەکردنی زمانێکی یەکگرتووی کوردی، ئەمانە هەموو بابەتی بەپێزن. بۆ لێکۆڵینەوە و بەدواداچوون.

- جگە لەمانەش بەسەرداچوونەوەی گۆڤاری هاوار و لێکۆڵینەوەی بابەتەکانی، ئەمەکداریە بۆ بنەماڵەی بەدرخانییان بەگشتی و جەلادەت بەدرخان خۆی بەتایبەتی.

ئەم لێکۆڵینەوەیە لەم پێشەکییە و دەروازەیەک و چوار بەش و چەند ئەنجامێک و لیستی سەرچاوەکان و پوختەی عەرەبی و ئینگلیزی پێکهاتووە. لە دەروازەکەدا هەوڵ دراوە گۆڤارەکە بەگشتی بخرێتە بەرچاو، وەکو چۆنیەتی دەرچوونی و ژمارەکانی و جۆری بابەتەکانی و نووسەرەکانی... هتد.

بەشی یەکەم تایبەتە بەڕوونکردنەوەی بارودۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و ڕۆشنبیریی کوردستان لە ماوەی پێش دەرچوون و سەردەمی دەرچوونی گۆڤارەکە، چونکە ئەو بارودۆخە کاریگەری خۆی هەبووە لەسەر ناوەڕۆکی بابەتەکانی گۆڤارەکە، جا چ ڕاستەوخۆ بێ و چ ناڕاستەوخۆ. بەشی دووەم بۆ لێکۆڵینەوەی شیعرەکانی هاوار تەرخان کراوە لە ڕووی کێش و سەروا و زمانی شیعری و ناوەڕۆکەوە. لەم بەشەدا زیاتر جەخت لەسەر شیعری هاوچەرخی گۆڤارەکە کراوە، چونکە ئەو شیعرە کلاسیکییانەی لە

Preview sample - page 3 of 8 - Soran University Academic Digital Library

هاواردا بلاو کراونەتەوە لە شوێنی تردا لە چوارچێوەی شیعری کلاسیکی کوردی تا رادەیەک لێکۆڵینەوەیان لەسەر کراوە. بەشی سێیەم لە پەخشانی کوردی ناو گۆڤاری هاوار دەکۆڵێتەوە. جۆرێ سەرەکی و باوەکانی پەخشانی کوردی لە هاوار هەڵدەسەنگێنێ، هەریەکە و بەپێی جۆری خۆی ماملەی لەگەڵدا دەکات و دەوری لە دەوڵەمەند کردنی گۆڤارەکە دەردەخا.

بەشی چوارەم بریتییە لە چەند بابەتێکی ئەدەبی جۆراوجۆر، وەکو: ئەدەبی منداڵان و لێکۆڵینەوەی ئەدەبی و وەرگێڕانی ئەدەبی و فۆلکلۆری کوردی. هەر بابەتێک بەجیا جیا لێکۆڵینەوەی لەسەر کراوە.

لێکۆڵینەوە لەسەر گۆڤارێکی مەیلەو کۆنی وەکو هاوار کارێکی ئاسان نییە، زۆر گیروگرفتی بۆ پەیدا دەبێ، ئەمانە هەندێ لەو گیروگرفتانەن کە تووشی ئێمە بوون:

- پەیدا کردنی هەموو ژمارەکانی گۆڤارەکە، ئەگەرچی چەند جار ژمارەکانی گۆڤارەکە چاپکراونەتەوە، بەڵام دیسان دەست کەوتنی هەموو ژمارەکانی ئاسان نەبوو.

- ئەلفوبێ و ڕێنووسی گۆڤارەکە. گۆڤارەکە بەدوو جۆرە ئەلف و بێ دەردەچوو: ئەلفوبێی عەرەبی و ئەلفوبێی لاتینی. ئەم دوو ئەلف و بێیەش ئەوسا هێشتا شێوەی دروستی خۆیان وەرنەگرتبوو.

- بەکارهێنانی دوو زاری سەرەکی کوردی بەتێکەڵاوی لەگەڵ وشەی بیانی.

- نەبوونی یان کەمیی سەرچاوەی سەرەکی. ئەگەر سەرچاوە هەشبێ، بەئەلفوبێی لاتینییەوە لە دەرەوەی کوردستانی عێراقە و بەئاسانی دەستناکەوێ.

- فراوانی چوارچێوەی بابەتەکە، چونکە ئەگەر هەر یەکێ لە بابەتەکانی لێکۆڵینەوەی فراوانی لەسەر بکرایە، نامەکە لە قەوارەی ئاسایی خۆی دەردەچوو.

- کەس لەوانە نەماوە کە بەشداربیان لە دەرکردن و نووسینی گۆڤارەکەدا کردبوو، بۆ ئەوەی ڕاستەوخۆ سوودیان لێ وەربگیرێ بۆ ڕوونکردنەوەی هەندێ لایەنی گۆڤارەکە، وەکو ناو و ڕەمزی هەندێ لە نووسەرانی هاوار.

- تێبینی:

- ئەم لێکۆڵینەوەیە تەنیا ناساندێکە بەبابەت و بەرهەمە ئەدەبییەکانی هاوار بەجیهانی ئەدەبی کوردی. ئەم کارەش لە کەموکورتی بەدەر نییە، لەگەڵ ئەوەشدا هیوادارم توانیبم ڕووناکی بخەمە سەر هەندێ لایەنی شاراوەی بابەتەکە و، ئەم لێکۆڵینەوەیە کەلێنێکی بچووک لە کتێبخانەی کوردی پڕ بکاتەوە.

Preview sample - page 4 of 8 - Soran University Academic Digital Library

ناوەڕۆک

پێشەکی 5

دەروازە 7

چی دەربارەی گۆڤاری هاوار نووسراوە 14

کۆکردنەوە و ساغ کردنەوە و بڵاوکردنەوەی هاوار 16

بەشی یەکەم بارودۆخی سیاسی و نابووری و رۆشنبیریی کوردستان لە دوای شەڕی یەکەمی جیهانییەوە تا سەرەدەمی گۆڤاری هاوار

یەکەم: باری سیاسی 19

١- شۆڕشی شێخ مەحمودی بەرزنجی 20

٢- شۆڕشی مەلاتیە 25

٣- شۆڕشی سمکۆی شکاک 29

٤- شۆڕشی شێخ سەعید 32

٥- شۆڕشی ئارارات 34

٦- ڕاپەڕینی بارزان (١٩٣١ - ١٩٣٢) 36

٧- شۆڕشی دێرسیم 37

دووەم: باری نابووری 38

سێیەم: باری ڕۆشنبیری 40

ا/ ڕۆژنامەکان: 43

ب/گۆڤارەکان: 48

بەشی دووەم شیعر لە گۆڤاری هاواردا

شیعر لە گۆڤاری هاواردا 52

یەکەم: ڕوخسار 53

کێشی عەرووزی 54

* کێشی هەزەج 54

* کێشی ڕەمەل 57

Preview sample - page 5 of 8 - Soran University Academic Digital Library

* کێشی ڕەجەز 59
* کێشی بەسیت 60
* کێشی موزارع 60
* کێشی برگەیی 61
١- کێشی حەوت برگەیی (٤+٣) 62
٢- کێشی هەشت برگەیی (٤+٤) 62
٣- کێشی دە برگەیی (٥+٥) 63
٤- کێشی یازدە برگەیی (٤+٤+٣) 64
٥- کێشی دوازدە برگەیی (٤+٤+٤) 64
٦- کێشی چواردە برگەیی (٤+٣+٤+٣) 64
کێشی نازاد 65
سەروا: 65
١- سەروای ستوونی، (یەکێتی سەروا) 66
٢- مەسنەوی 66
٣- ستیینە 67
٤- چوارین 68
٥- پێنجینە 70
٦- شەشینە 72
٧- موودەشەح 73
زمانی شیعر 74
دووەم: ناوەڕۆکی شیعری گۆڤاری هاوار 77
شیعری نیشتمانی و نەتەوەیی 77
ا- نالا 80
ب- شەهیدان 81
ج- زمان 82
د- نەنجومەنی نەتەوان 83
شیعری کۆمەلایەتی 83
ا- جیاوازی چینایەتی 84

Preview sample - page 6 of 8 - Soran University Academic Digital Library

ب- بێگانەپەرستی
شیعری دڵداری 85
شیعری شیوەن 85
شیعری وەسف و ستایش 86
چیرۆکی شیعری 87
نامەی شیعری 89
شیعری عەرەبی 91
..... 93

بەشی سێیەم پەخشان لە گۆڤاری هاواردا

پەخشان لە گۆڤاری هاواردا 95
یەکەم: وتار 97
وتاری نەدەبی و هونەری 98
وتاری زانستی 99
وتاری کۆمەڵایەتی 100
وتاری سیاسی 101
وتاری مێژوویی 102
وتاری زمانەوانی 103
وتاری وەسفی 105
وتاری شیوەن 107
دووەم: ژینامە 108
سێیەم: نامە 109
- نامەی گشتی و نامەی تایبەتی 110
چوارەم: دراما 111
پێنجەم: چیرۆکی کوردی لە گۆڤاری هاواردا 113
- ناوەرۆکی چیرۆکەکانی هاوار 115
- تەکنیک و زمانی چیرۆک 121

بەشی چوارەم بابەتەکانی تری نەدەب لە گۆڤاری هاواردا

- نەدەبی منداڵان 124

Preview sample - page 7 of 8 - Soran University Academic Digital Library

- لێکۆڵینەوەی ئەدەبی 129
- وەرگێڕانی ئەدەبی 134
- ئەدەبی منداڵان 141
ئەنجام: 147
پێشنیارەکان 150

Preview sample - page 8 of 8 - Soran University Academic Digital Library